

## A párisi valláskongressus tárgyalásainak kivonata.\*

A valláskongressus nagyobb közleményei késnek, azt sem tudom, hogy a meg nem jelent tagok, a milyen én is voltam, azokat megkapják-é? Én a programmon kívül esakis a tárgyalások rövid kivonatát kaptam, melyből a tisztelt olvasó megtudja, hogy kik értekeztek és miről. Utóbbi közleményemben arról volt szó, hogy előzetesen kik jelentették be értekezéseiket, ez az újabb közlemény tehát kiegészíti az előbbit.

A fűzet elején a kongressus tisztviselői neveztetnek meg, aztán a francia tagok nevei következnek, végül a külföldi hivatalos delegatusoké, ilyen hazánkból csak egy volt, u. m.: a budapesti nemzeti múzeum delegatusa, dr. Sebestyén Gyula.

Az első ülést megnyitotta Réville Albert, a szervező-bizottság elnöke, kit az elnöki asztalhoz ugyanezen bizottság két titkára és két alelnöke követett. Oppert indítványára az elnök s a két titkár véglegesen megválasztattak. Ezután még a többi alelnök is megválasztatott, u. m.: gróf A. de Gubernatis, római egyetemi tanár, gróf Goblet d'Alviella, belga senator és a bruxellesi „szabad egyetem“ (*Université libre*) tanára, Goldzieher Ignác budapesti egyetemi tanár, E. Carpenter Oxfordban a „Manchester College“ tanára, Naville Genfből az „Institut de France“ levelező tagja.

Felolvasásra jönnek Müller Miksa és leydeni tanár Tiele levelei, melyekben távolmaradásukat kimentik, elnök indítványára mind a ketten a kongressus tiszteletbeli elnökeivé választatnak meg.

Most kellett volna Tiele érkezésének következni a vallások történetének a XIX. évszázban tett haladásáról, de a nagy tudós betegsége miatt nem jelenhetvén meg, helyette Réville Albert tartott egy tapsokkal fogadott szabad előadást, melyben a vallások

\* Procès-Verbaux Sommaires par M. Jean Réville (Paris). (Szerkesztette Réville János a valláskongressus titkára).

tudományának mibenlétét és különös érdekét fejtegette s igyekezett kimutatni helyét a jelenkori tudományok egyetemében. Végül a közoktatásügyi ministerium képviselője üdvözölte a kongressusra megjelenteket s a delegatusok közül többen üdvözölték a congressust.

A második általános gyűlésen Senart olvasott fel egy nagy-tudományu értekezést a *yoga* befolyásáról a buddhismus eredetére. Utána Sabatier A. mutatja be tanulmányát a bibliai kritikáról és a vallástudományról. A bibliai kritikának három változati fokát világosítja meg, az elsőn a kritika még teljesen dogmatikus s abban igyekezik, hogy az ó- és új-szövetségi könyvek egymással ellenkezni látszó szövegeit egyeztesse; a második változati fokon a kritika kénytelenítettvén a szövegek tanulmányozására philologiai eszközökhöz folyamodni, a dogma alól magát felszabadítja s észhitív lesz,<sup>1</sup> végül egy harmadik változati fokon a kritika menten minden dogmatismustól történelmi jelleget ölt magára, nemesak azt keresve, hogy a szöveg mennyiben egyezik az elfogadott tannal vagy a modern eszmékkel, hanem az illető ó- és új-testamentumi szövegeket igyekezik azon korba beilleszteni, a melynek szüleményei. E fejlődési folyamat a kritikának Sabatier a példák egész sorozatával világosítja meg, s reá mutat a bibliai kritika eddig elért eredményeire (a mózesi könyvek szerkezete, az apokalypsis mibenléte s igaz értelme, a kezdetleges katholikus (közönséges) egyház érdek, az evangeliumok alakulása). Azzal végzi, hogy a benső viszonyra reá mutat, melyben a bibliában nyilatkozó vallások az ó-kor többi vallásához állottak s illetéknépen a vallások tudományának tág mezejére jut ki s így kritikája békeltető jelleggel bír, mert kimutatja a valóban értékest és a történetileg szükségest a különböző vallások alakulásaiban.

Utánna Réville János tart felolvasást a vallások történetének tanításáról Európában s Amerikában napjainkban. Ez az új tudomány még távol van attól, hogy a magasabb oktatás körében az őt megillető helyet elfoglalja, de a XIX. évszáz utolsó negyedében kétségtelenül örvendetes haladás tett. A tanítás különböző szempontok szerint történik, elején a theologia kiyánalmainak megfelelőleg a hollandi theologiai fakultásokban, majd szoroson történelmileg Franciaországban (*Collège de France* és *École des Hautes Études*) és végül amerikai mód szerint bizonyos változatossággal; itt a főzél az erkölesi és társadalmi, vagy bölesészeti nevelés s egyidejűleg

<sup>1</sup> Ballagi M. a *Rationalist*-ot „észhitü“-nek fordítja, gyarló fordítás.

a történelmi oktatás. A körülmények és helyi viszonyok szerint előnyös lehet a három irányzat bármelyike, de a fődolog mindenesetre meggyökereztetni azt a meggyőződést az egyetemeken, hogy a vallások tudományos vizsgálása, mélyre ható tanulmánya, az emberi nem fejlődési folyamatának megismerésére s a jelenkor lélektani, erkölcsi és társadalmi feladatai megoldására nélkülözhetlenül szükséges, mert mai nap a létért való küzdelem az összes létező fájbeliek és a különböző vallásokhoz tartozók közt vívatik.

A harmadik általános gyűlésen Goldziher Ignác jeles tudósunknak az iszlám és parsizmusról írt tanulmányát Derenbourg II. olvassa fel. Valamint a megelőző gyűlésen Senart a buddhizmus eredetét igyekezett megvilágítani, úgy most Goldziher említett tanulmányával az iszlám eredetének kérdéséhez igen becses adalékokkal járult s a legrégebb mohammedán hagyományból (*hadith*)<sup>1</sup> merítve példákban mutatta ki, hogy nemcsak a judaizmus és kereszténység gyakorolt nagy befolyást a mohammedán tan alakulására, hanem a perzsák vallása is, a mazdeizmus.

Ezután gróf Goblet d' Alviella szól arról a szoros viszonyról, mely a vallás és erkölcs közt létezik. Igen érdekes, a miket mond: szerinte kezdetben a vallás vette magára az erkölcs teendőit is, s lett a társadalmi ösztönözés erejévé, kifejlesztvén az áldozat szellemét,<sup>2</sup> megerősítvén a tekintély elvokát, a sirontúli bosszútól való félelmet felébresztvén, a tulajdonjog tiszteletbentartását a *tabu* által az emberekben meggyökereztetvén, a szokásokat megszentelvén az ősök tisztelete által, s az eskü szentségét érvényre hozván. Utóbb az erkölcs terén tett haladások a vallásos és theologiai hagyományokra módosítólag hatnak s végül arra kényszerítik a hívőket, hogy az etikát a szertartások felé helyezték. A jutalmazás, illetőleg viszonzás eszméje, akár a jelen életben, akár egy másikban, sokat tett az erkölcsi érzés megerősítésére; itt is azonban a vallási ritualizmus megkötöttsége egy magasabb erkölcsi lendületnek szárnyát szegte. Hanem a vallásnak más mozgató erői is vannak, mint a félelem s a esupa érdek, úgy mint Istennek szeretete és azon élénk vágy, hogy a jóra irányuló isteni muokásságnak mi is tőlünk telhetőleg részesei legyünk.

<sup>1</sup> Az arab theologusok szerint kétféle *hadith* van, u. m. 1, a *prophétai* mely a prophéta által mondottakat tartalmazza; 2. a *szent*, a melyet Istenből Gábrriel angyal hozott a föld lakóinak.

<sup>2</sup> Az áldozat szelleme etikailag eléggé meg nem becsülhető, mert hiszen az eredeti egoizmus kemény kérgét ez oldja meg először.

A mint látjuk, a vallás és erköles örök időktől fogva folytonos hatást és visszahatást gyakoroltak és gyakorolnak egymásra. A kötelesség érzete újjá szüli a vallásos érzést és ez megacélozza a kötelességérzést.

Utána Marillier értekezik a Folklore és a vallások tudománya közt fennforgó viszonyról. Jól megválasztott példák egész sorozatával bizonyítja, hogy a régi hiedelmek s vallásos szokások a mivelt népek hagyományaiban milyen szívósan élnek tovább és hogy a jelenkori miveletlen népek vallásainak rendszeres tanulmánya mennyi világosságot áraszt a történelmi vallások eredetére s fejlődési folyamatára és hogy az a tanulmány minő becses anyagot nyújt a vallási lélektannak.

A negyedik általános gyűlésen Goblet d' Alviella gróf elnökölt. Elsőnek Fournier de Flaix értekezett egy az 1900. év vallási statisztikájáról a hivatalos összeszámitások, hittérítők jelentései, nemzetgazdászok dolgozatai és konzulatusi ügynökök tudósításai alapján. Majd az elnök bejelenti a szerzőktől a kongressusnak benyújtott tiszteletpéldányokat. Ezután a kongressus az egyes osztályok, vagy egyesek által kifejezett óhajtásokat, tett indítványokat veszi számba s ezek iránt határoz. A kongressus egyhangulag fogadja el az első osztály azon kívánságát, mely szerint Marillier bizassék meg a jövő kongressusig egy oly tanulmány megírására, mely a vallások történetében és különösen a miveletlen népek vallásaiban előforduló terminus technikusok, illetve, sajátos elnevezések pontos meghatározását, összeírását tartalmazza. A kongressus második osztályának Senart által kifejtett s indokolt kívánságát a következő szövegben fogadja el: „A kongressus tekintettel 1. a nyugati országokban (rövidebb-hosszabb ideig) tartózkodott japáni tudósoknak a buddhismus tanulmánya körül szerzett kiváló érdemeire (ilyenek Nanjio, Kasavara, Fujishima, Takakusu stb.) 2. a buddhista tanulmányok virágzó állapotára Japánban; 3. a japáni zárdákban őrzött buddhista iratok s emlékek felettébb nagy számára, azon óhajának ad kifejezést, hogy a japáni buddhista egyházak vajha minél inkább szövetkezzenek a buddhista tanulmányok nyugati művelőivel e tanulmányok előmenetelére s e czélból igen kívánatos lenne, hogy egy az europai nyelvekben szerkesztett folyóirat létesülne, a melyben a Japánban s japáni nyelven megjelent idetartozó főbb munkákról bibliographikus ismertetések közöltessenek. A kongressus negyedik osztályának indítványára s Montet E. néhány felvilágosító észrevétele

után a kongresszus határozattá emeli azon indítványt, mely szerint az arab-keresztény, zsidó arab-, s a nem mohamedán arab irodalomnak leltára szakférfiak által elkészíttessék. A nyolczadik szakosztály kérésére, melyet Conybeare oxfordi tanár azon igen figyelemre méltó értekezése alkalmából terjesztett elő, melyben az állatüldözeteket tárgyalva a régi keresztény egyházakban, a kongresszus azon óhajának adott kifejezést, mely szerint a tudósok különös figyelmet fordítsanak azon régi keleti egyházak liturgiáira, ritusaira, egyházi szokásaira, melyek a görög s római befolyástól menten fejlődtek, a régi kereszténységről való ismereteink ez irányban való kiegészítésére, a mely ismereteink majdnem kizárólag görög-római eredetű feljegyzéseken alapulnak. A kongresszus ezután méltányolja Camberlynek azon óhaját, hogy a buddhismus és a kereszténység közt fennforgó viszony külön tanulmány tárgyává tétessék, az óhajt illetéknépen módosítva s szabottabbá téve: A kongresszus kifejezést ad azon óhajának, hogy a legközelebbi kongresszus alkalmából figyelembe vétessek azon viszony, mely a buddhismus és kereszténység közt a kezdet elején *létezhett*. Egy másik indítványt, melyet Fries svéd tudós tett, nem fogad el, mely szerint a következő kongresszusok munkaprogramjukba beiktassák a vallásbölelésezetet s hogy ezek a kongresszusok mindennemű vallástudományággal foglalkozzanak. Goblet d' Alviella és Marillier reá mutatnak a munkakör ilyszerű kibővítésének veszélyére s megjegyzik, hogy a jelenlegi kongresszus szabályzata a kellő terjedelmet biztosítja s ennek mindenkor így kell maradnia. A kongresszus Camberlynek azon indítványát sem fogadja el, mely szerint az a khronologiai sorrend volna megállapítandó, melyben az egyes vallások földünk felületén előtűntek. Prato olasz gymnasiumi igazgató azon kérelme, hogy a kongresszus tekintettel a Dante művében előforduló vallásos elemekre egy Dante-társaság alapítására közreműködjék, gróf Degubernatis felszólalására a „Société des études italiennes“-hez tétetik át. Az indítványok tárgyalása befejeztetvén, a vallási kongresszusok időnként való összehívása jött szóba; Réville János minden negyedik évben, a svéd Fries minden ötödik évben óhajja a tartandó congressusok egymásután való következtetésének sorrendjét megállapítani. A kongresszus a négy évi cyclost állapítja meg. A jelenlegi bizottság bizatik meg a továbbiak előkészítésére.

Az ötödik záró ülésen Réville Albert elnökölt s ezen az olasz nagykövet is megjelent. Réville János Carrol Bonneynek egy a

chicagói „vallások parlamentje“-ről szóló jelentését olvassa fel, melyet nagy figyelemmel hallgattak meg. Ezután gróf A. de Gubernatis tartotta meg a zárbeszédet a vallások tudományának jövőjéről. Egy igen szép lendületes beszédben emlékezik meg Franciaország nagy érdemeiről a vallások tudománya körül, s a francia tudósok azon idetartozó nagyjelentőségű munkásságáról, melynek tényeit a „Revue de l'histoire des religions“ negyven kötete foglalja magában. Aztán megmutatja, hogy az ilyen tanulmány mennyire tiszteltté tesz minden vallást. Reámutat a népi ihletre a különböző vallásokban, a költők és művészek elevenítő munkájára és súly fektet arra, hogy a vallások megértésére nem elég a taglalás és bontás, hanem kell, hogy az emberben vallásos érzés legyen, a mely aztán megérteti vele a bennük rejlő életet. Az eddigi előmunkálatok után a vallások összehasonlító történetének terén kiki megindulhat, de ez az összehasonlítás csupán csak a vallások népies és önként fejlődő elemeire nézve lehet hasznos. Az egyházak által alapított ritualis elemek, az egyének által a vallásokba beoltott erkölcsi elemek annyira különbözők, hogy a hasznos összehasonlításnak körén kívül vannak. Ezután reátér gróf de Gubernatis a komolyan tanulmányozott *folklore*-nak az összehasonlító vallástudományra nézve elvitázhatlan nagy fontosságára. Kéri munkatársait, hogy derült lelki hangulatban munkáljanak tovább s a vallástörténetnek benső logikáját igyekezzenek eszökbe venni, a mely egy népies logika. A beszéd befejezésével az elnök köszönetet mond de Gubernatisnak, azután kiemeli a kongressus sikerét; az értekezések számosak voltak és alaposok; az általános gyűléseket sűrűn látogatták, az osztályülések eredménydusak voltak. Az elnök üdvözlí a tagokat a tárgyalások rendjén kitüntetett böles tapintatért. Testvéri érzülettel fognak a tagok egymástól elválni, a mely testvériség a lelkiismeretes embereket a vélemények és hitfelekezetek különbözőzése ellenére egyesíti. Oppert köszönetét fejezi ki az elnöknek s ezzel a zárógyűlés végét éri.

A szakosztályokban előadott értekezéseknek a kivonatban inkább csak ezimek említettnek meg, ez okon ezekről itt nem szölok; az „Actes du Congrès“ ezeket is bő kivonatokban fogja közölni s talán egy és más értekezés e kiadványban közölni is fog.

GR. KUUN GÉZA.

## Párisi levél.

Páris, 1901. mart.

(La vie de Pasteur, par Vallery Radot. 1. vol. 8. lib. de Hachette. — A hit-tudori szigorlat letételének megengedése külföldiek számára a párisi theol. facultáson. — A vallások történelme és a kereszténység, értekezés a montaubani theol. facultás egy tanárától.)

Szerkesztő úr!

Nagyon vonzó és épületes tanulmány az, melyet ismertetni akarok. Pasteur élete valóban az emberiség egy nagy jóltevőjének az élete. Nagy jóltevő volt Pasteur, mert az emberiséget érzelmei bensőségével szerette. De nem a tudósról akarok szólni, a kinek munkái és felfedezései eléggé ismeretesek, hanem mindenek felett az emberről beszélni, a „derék emberről,“ a mint őt nevezték, azután a könyv után, melyet a kegyeletes tisztelet neki szentelt. Azt mondják, hogy egy nagy embernek a gyermekkorá esirájában magában foglalja és megmagyarázza, mi lesz belőle később. Hanem mégis ez nem mindig van úgy. Nem mindig lehet a kezdetből az ember jövőjét megjósolni. Pasteur gyermekkorában nem az volt, kit esodagyermeknek neveznek. Sőt az első vizsgákon alig is ment keresztül. A XIX. százév legnagyobb vegytudósa csak „közepes“ osztályzatot kapott a vegytanból, mikor a természettudományokból a vizsgát letette. De nagy kitartása volt a munkában és tántoríthatlan hite abban, hogy becsületességgel és kitartással ezélhoz lehet jutni. És a tudós élete mutatja, hogy nem esalódott, mikor a dolgokat komoly oldalról nézte. A kitartás és szívósság atyjától örökölt tulajdon volt, melyért megható szavakban emlékezett meg róla. Atyja, a nagy esászár katonája, timár volt Arboisban a Jura hegyek közt és polgártársai részéről általános becsülésnek örvendett. Azt akarta, hogy fia jobb pályához jusson, mint az övé, s ezért Párisba küldötte tanulni. De a szülöföld és a család szeretete miatt atyjá-